

10

Aanschrijven bij Moeder Natuur

Hoe maakbaar is de natuur? Vrijwel overal zie je dat, als de levensvoorwaarden er zijn, er levensgemeenschappen verschijnen die bij zo'n milieutype passen; in een moeras groeien typische moerasplanten, zilte vegetaties vind je bij de zee, duinlevensgemeenschappen in de duinen. Wat we niet kunnen is zo'n gemeenschap maken. Wat we wel kunnen is gunstige omstandigheden scheppen om een bepaalde ontwikkeling op gang te brengen en eventueel wat bijsturen.

10.1 Nederland zonder mensen

Stelt u zich eens even voor dat er in Nederland geen mensen zouden hebben geleefd. In dat geval zou nu meer dan 60% van ons land een ongerepte delta zijn met een prachtige en woeste natuur. We zouden er duinen vinden in alle stadia van ontwikkeling, met erachter haffen, kreken, die het zoute getijdewater diep het land in zouden laten dringen, omzoomd door zilte-, brakke- en zoetwatergetijdemoerassen. Meer landinwaarts zouden we zoete moerassen vinden groeiend op laag- of hoogvenen, meanderende rivieren, omzoomd door rivierbossen, met een grote verscheidenheid aan levensvormen en levensgemeenschappen. De hoge gronden in het oosten en zuiden van ons land zouden in de winter nat zijn en in de zomer droog. Behalve natuurlijk daar waar de ont- en afwatering niet goed is. Daar konden de hoogvenen op de zandgronden ontstaan. De drogere hoge gronden zouden voor een groot deel bedekt zijn geweest met oerbos.

10.2 Scheppen in een delta

De werkelijkheid is echter anders. Er hebben hier wél mensen geleefd, heel veel zelfs. Nederland was tot nu toe goed voor zo'n 60 miljoen mensen. De meesten daarvan leefden in de laatste twee eeuwen. En die mensen kunnen er met z'n allen wat van. In het lage deel van ons land gedragen ze zich als ware bevers. Ook het hoge deel werd in cultuur gebracht. Nu zijn we toe aan de zee.

De mens heeft de onbedwingbare neiging z'n eigen leefomgeving te beïnvloeden. Hierin verschilt hij overigens niet van andere levensvormen. Door z'n intelligentie is hij echter wel in staat geavanceerde technologieën toe te passen. Bovendien is de schaal en de tijdsperiode waarin hij een en ander realiseert, heel anders dan die van andere levensvormen.

Figuur 10.1 Kaart van Nederland aan het begin van onze jaartelling.

Figuur 10.2 Geulen dringen diep het land in.

Die intelligentie moet overigens ook weer niet worden overdreven, want het besef dat de mens deel uitmaakt van het systeem waarin hij leeft dringt nog maar mondjesmaat door. Sociaal en ethisch blijft de moderne mens in ontwikkeling ver achter op z'n technologisch kunnen. De praktijk leert namelijk dat wat hij technologisch kan hij vroeg of laat ook doet. En dat kan heel dom

zijn, uiterst schadelijk en vaak niet erg ethisch verantwoord. Zijn feitelijk gedrag leert bovendien, dat hij geld en materiële zaken niet zelden belangrijker acht dan het leven en de ecosystemen waarin dit leven zich afspeelt.

Hoe het ook zij, de aanwezigheid van de mens en alles wat daarmee samenhangt is een realiteit waarmee we hebben te leven en waar het overheidsbeleid uiteraard van uitgaat. De kernvraag is niet ‘mag een samenleving groeien en veranderen’, maar hoe hij dat op een duurzame en verantwoorde wijze kan doen.

Figuur 10.3 Nieuwe landschappen komen in de plaats van de oorspronkelijke.

Van de oorspronkelijke landschappen zijn helaas slechts relictten overgebleven. Bijna alle oorspronkelijke ecosystemen zijn verdwenen. We kennen ze gewoon niet meer. Door onderzoek in het veld en vergelijking met gebieden elders vermoeden wij slechts hoe ze eruit hebben gezien. Er zijn echter nieuwe landschappen voor in de plaats gekomen: polderlandschappen; veenmeren; heidevelden, etc. Vele daarvan zijn tegenwoordig, uit natuurbeschermings- of cultuurhistorische overwegingen, het behouden zeer waard. Kennelijk is de mens, als hij op een verstandige wijze met de natuur samenwerkt en de tijd neemt, in staat voorwaarden te scheppen die kunnen leiden tot iets dat waardevol is. Een voorwaardenscheppend oftewel *conditionerend* gedrag groeit uit tot de kunst van een natie.

Wellicht is het bij *conditioneren* beter te spreken van geleide ecosysteme-ontwikkeling naar analogie het begrip ‘geleide economie’, omdat er meer nodig is dan eenmalig voorwaarden scheppen. Het gaat eigenlijk over beïnvloeding van de landschapswording.

10.3 Kijk eens om je heen

Het Nederlandse landschap is voor een belangrijk deel door menselijk ingrijpen gevormd. Aan het werk van vele generaties Nederlanders is het rijk geschakeerde landschap te danken dat zich aan het begin van de 19e eeuw aan ons voordeed.

Wetenschappers van naam menen dat dit cultuurlandschap gevarieerder en ook rijker aan planten- en diersoorten was dan het oorspronkelijke natuurlandschap (daarmee geef ik overigens zeker geen negatieve kwalificatie van het oorspronkelijke landschap!). Uit bronnen als *De Nederlandse Landschappen*¹ komt het *cultuurlandschap* in al zijn veelzijdigheid en schoonheid naar voren.

Kennelijk is het zo dat Moeder Natuur reageert op nieuwe levensvoorwaarden. De reacties kunnen de meest verrassende vormen aannemen. Denk bijvoorbeeld eens aan de heidevelden in Gelderland, Brabant en Drenthe, ieder herkenbaar door een eigen karakter; of aan de bloemdijken en het heggelandschap van Zuid-Beveland; of de karrevelden in Zeeland en aan de kleigaten in de Ooypolder. Denk ook eens aan de kreekresten en wielen, sloten, dijkglooiingen, wrakken, brugpeilers en recenter het weer aan de natuurbescherming overgedragen Rammegors, een veelbelovend verlaten baggerspeciedepot langs het Schelde-Rijnkanaal.

Laten wij eens wat nauwkeuriger kijken naar voorbeelden van ‘onbewust conditioneren’. Eerst het Verdrongen Land van Saeftinghe, een schorregebied van ongekende schoonheid. Eens was dit gebied een in cultuur gebracht stukje Nederland, ‘gewonnen op de zee’. In 1570 braken tijdens de zo beruchte Allerheiligenvloed de dijken door. Ze werden provisorisch hersteld, maar binnen een decennium werden deze dijken in opdracht van Marnix van St. Aldegonde weer doorgestoken. Marnix besloot hiertoe om de Spanjaarden uit ons land te verdrijven.

Het simpele gegeven van het weer toelaten van het getij in het gebied was genoeg om een landschapstransformatie op gang te brengen die leidde tot de nu zo waardevolle schorren. De mens bepaalde onbewust de nieuwe milieuvanvoorwaarden, de natuur deed de rest. Marnix zou in hedendaagse termen een gewaardeerd natuurbouwer zijn geweest.

Kijken we vervolgens naar de zogenaamde inlagen aan de zuidzijde van Schouwen, of aan de noordzijde van Noord-Beveland. In de ene inlage is het de zilte vegetatie, in de andere de overtijingsfunctie (overtijen van wadvogels op een hoge plaats gedurende hoog water) die de inlage voor wadvogels vervult en die de waarde van de inlage mede bepaalt. Wat is hier aan de hand? Als de zeedijk onder de waterspiegel al te poreus was en het zoute water tijdens hoogwater al te snel naar binnen sijpelde (*kwel*), ontstond er gevaar voor het achterland. Hierdoor kon de dijk namelijk doorbreken.

¹ Atlas van de Nederlandse Landschappen, Het Spectrum, ISBN 9027498040.

Figuur 10.4
Het
Verdronken
land van
Saeftinge.

Figuur 10.5
Voorbeeld van
een inlage.

In de vorige eeuw besloot men in dat soort gevallen voor alle zekerheid tot de aanleg van een reservedijk op enige afstand landinwaarts. Deze dijk werd inlagedijk genoemd en het tussenliggende gebied inlage. Deze gebieden zijn nogal zilt en daardoor ook begroeid met 'zouttolerante' vegetatie. In dit specifieke milieutype treft men de Noordse Woelmuis nog aan. Hier kan deze soort zich nog handhaven. Overal elders, in zoete milieus, wordt deze woelmuis verdrongen door de Veldmuis.

Een ander voorbeeld van onbewust conditioneren is het harde substraat op de dijkglooiingen in het intergetijdegebied van estuaria, zoals de Oosterschelde en de Westerschelde. We hebben het over de met Vilvoordse steen of met bazaltblokken belegde dijklichamen, van net boven de hoogwaterlijn tot een even onder de laagwaterlijn. Deze stenen, uit België aangevoerd, werden daar gelegd om voldoende weerstand te kunnen bieden aan de golfaanvallen. Voor een hele levensgemeenschap betekenen deze stenen 'to be or not to be'. Allerlei organismen die gebonden zijn aan het 'rotskustmilieu' en die hier op onze zandige kusten anders niet voor zouden komen, kunnen hier nu heel goed leven. Juist deze levensgemeenschap van het 'harde' substraat draagt wezenlijk bij tot de diversiteit van het estuarium.

In de afgelopen 30 jaar zijn er honderden hectares hard substraat aan toegevoegd. Ik denk hierbij aan de betonnen peilers van de stormvloedkering of van de Zeelandbrug, of aan de enorme oppervlakte bodembescherming die ten behoeve van de stormvloedkering op de bodem van de Oosterschelde is gelegd. Binnen een jaar raakten deze harde ondergronden bedekt met een complete rotskustlevensgemeenschap. Soms deden we het onbewust goed, nl. als we Vilvoordse steen gebruikten. Soms deden we het uitgesproken slecht, nl. als we asfalt tussen de bazaltblokken goten. Gaat het hierbij in de estuaria nog om kwantitatief geringe hoeveelheden leven (biomassa), dat blijkt in de zee anders te zijn.

Een globale berekening van de hoeveelheid biomassa op de ca. 50.000 wrakken, duizenden kilometers pijpleidingen, talloze off-shore installaties en wat dies meer zij leert dat het hier weleens zou kunnen gaan om een zeer wezenlijk deel van de biomassa van de Noordzee. Globale schattingen komen uit op meer dan 15% van de totale biomassa. Ach, iedere zeesportvisser weet dat als je op zee gaat vissen, je dit moet doen boven een wrak waar de zee letterlijk gul is. Er zijn nogal wat beroepsvissers, die hun net wat graag uitwerpen rond off-shore installaties.

De voorbeelden van *onbewust conditioneren* hoeven niet allemaal uit het water te komen. Ik doe zo maar een greep: de polders bij de Kinderdijk in Zuid-Holland, het fraaie groene hart van deze provincie, de veenweidemoerassen in Noord-Holland; de kleiputten in het Zeeuwse die ontstonden als er klei nodig was voor het bedekken van de dijklichamen, of de afgesloten rivierarmen, of het krijtlandschap in Zuid-Limburg en ga zo maar door.

Je moet er toch niet aan denken wat de kwaliteit van de Oosterschelde nu zou zijn als de Kreekrakdam niet zou zijn gebouwd en later de Volkerakdam. De ernstig vervuilde Schelde, Rijn en Maas zouden hun gif vrolijk in dit prachtige estuarium uitstorten, zoals ze nu doen in respectievelijk de Westerschelde en in het Haringvliet. De mens schiep, onbewust, het nieuwe substraat en de natuur reageerde dankbaar op de nieuwe situatie. Moeder Natuur schoof liefdevol, rijk aan fantasie en met alle begrip voor haar scheppende kinderen, steeds weer aan.

Ook al werden de milieurandvoorwaarden niet aangebracht met het doel dit soort verschijnselen te veroorzaken, de effecten waren er niet minder interessant om.

Wat wij toevallig veroorzaakten, kunnen wij met onze technische en ecologische kennis, natuurlijk ook *bewust* veroorzaken. Je zou het zo kunnen zeggen: de oude en wijze Moeder Natuur reikt ons de hand en doet ons voor op welke wijze wij wel en niet met haar moeten handelen. Wij hoeven niet anders te doen dan te luisteren en op te letten en haar wijze raad op te volgen. We moeten gewoon 'aanschuiven bij Moeder Natuur'. Vergeet niet dat Moeder Natuur al meer dan 3 miljard jaar ervaring heeft, en het ook al goed deed ver voordat de mens er was. Ja, we zijn zelfs uit haar ontstaan!

Nederland is deze weg feitelijk al ingeslagen. Actief inspelen op de talloze mogelijkheden die zich voordoen als gevolg van grote waterbouwkundige projecten. Deze aanpak heeft inmiddels tot interessante resultaten geleid. Hierbij kan worden gedacht aan de Oostvaardersplassen, aan het Grevelingenmeer, de Oosterschelde en het Volkerakmeer. Er moet een nauw verband worden gesloten tussen techniek en ecologie, dat is profijtelijk voor mens en natuur. Ecotechnologie en geleide ecosysteemontwikkeling zullen het in de toekomst maken!

10.4 Wat ging er mis in de 20e eeuw?

Bahalve dat er bij menselijke ingrepen gunstige gevolgen waren, ging het – vooral - vaak grondig mis. De aftakeling van de natuur begon pas goed met de industriële revolutie, de urbanisatie en de snelle ontwikkeling van de technologie. In de 20e eeuw komt daar de bevolkingsexplosie bij. Het landschap ging grootschalig op de schop. Er ontstonden nieuwe steden, nieuwe wegen en nieuwe industriegebieden. De Nederlander lijkt een onverzadigbare mobiliteitsbehoefte te hebben. Koste wat kost moeten er nieuwe asfaltwegen komen. De rationalisatie van de landbouw leidde o.m. tot ruilverkavelingen, 'beheersing' van de waterstanden, optimaliseren van de mestgift en toenemende vraag naar bestrijdingsmiddelen.

'Optimaliseren' vond vrijwel uitsluitend plaats vanuit een economische optiek. De relaties die er bestaan tussen ecologie en economie werden niet onderkend. Het landschap verwerd hierdoor meer en meer tot een productiefactor waarbij fundamenteel voorbij werd gegaan aan andere betekenissen van de ecosystemen voor de mens en andersoortig leven dan de economische.

Na de oorlog was het parool 'wederopbouw'. De honger naar consumptiegoederen en luxe kent nauwelijks grenzen. Nieuwe stoffen ontstonden waar Moeder Natuur absoluut geen raad meer mee wist. Overmaat en verspilling werden troef. De waterlopen werden open riolen. Ook de bodems en de lucht bleven niet gespaard. De kwaliteit van de natuur in Nederland werd tot in het

hart aangetast. Wij konden de “vooruitgang” niet de baas. Het gold bepaald niet alleen voor Nederland. Ook elders vond en vindt deze onttakeling plaats. Daarnaast werden vrijwel alle rivieren op aarde en de estuaria waarin ze uitmonden, gecompartmenteerd. Ze werden gestuwd, gekanaliseerd, genormaliseerd, van stroomrichting veranderd, ingedamd, ingedijkt en van de levende oevers ontdaan. De paaigebieden voor vissen werden onbereikbaar en door grondstofwinning vernietigd. Het grind, dat daar het milieu vormde voor de paaiende vissen, zit nu opgesloten in het beton van de miljoenen nesten, waarin de moderne mens zich pleegt op te houden. Gelukkig is er een kentering in het denken en handelen van de samenleving waarnemen. Er komt nog wel eens een tijd waarin ecologie een hogere prioriteit zal krijgen dan economie.

10.5 Redden wat er te redden valt

Veel moois ging verloren. Het waren landschappen die in een andere cultuurperiode ontstonden en toen een relatie hadden met de economie van die tijd. Deze culturele erfenis werd even rücksichtloos onder geschoffeld als de oorspronkelijke natuurlijke landschappen. Voor vele van deze landschapselementen is een zeer lange ontwikkelingstijd nodig. Ze kunnen niet zomaar opnieuw worden gemaakt. Het is onvervangbaar. Omgewoelde podsolprofielen en geëgaliseerde schorren hebben hun variatie verloren. Het was juist deze variatie, die de basis was voor de verscheidenheid aan levensgemeenschappen en levensvormen.

Kan er verder niets meer aan worden gedaan? Is er een weg terug? Zijn er geen nieuwe wegen te bewandelen?

Aan datgene wat verloren is gegaan is inderdaad niets meer te doen. Als een geliefde sterft is hij of zij voor deze aarde nog slechts een herinnering, onvervangbaar voor hen die blijven. Maar het leven gaat door. Het nieuwe leven trappelt alweer, eerst broos en teer. Het behoeft aandacht, zorg en begeleiding. Dan kan het uitgroeien tot iets nieuws, iets vitaals, iets groots. Daar ligt onze kans. Dat geldt ook voor landschappen.

Verandering is een kenmerk van het leven. De verandering mag niet ontkend worden. Daar is het geheim van de nieuwe wijze van omgaan met de natuur in cultuurlandschappen te vinden. Zonder de waarde en de betekenis van de nog aanwezige oude landschappen tekort te willen doen, moeten wij onze ogen richten op de toekomst en de talloze mogelijkheden die zich voordoen.

De nieuwe leuze zou moeten zijn: *“Wat we in een eeuw stukje bij beetje kunnen afbreken en vernielen moet in een volgende eeuw toch ook weer stukje bij beetje worden opgebouwd”*. Het verhaal dat volgt is geen panacee voor alle problemen, maar het kan helpen de natuurwaarden in ons land te herstellen.

10.6 Een natte revolutie

Er wordt nu heel anders aangekeken tegen het omgaan met water en landschappen dan enkele decennia geleden. Welke ontwikkelingen in denken en handelen doen zich voor? Wat hebben de Zuiderzeewerken en de Deltawerken ons te leren? Hoe kunnen we de nieuwe kennis hier en elders toepassen?

Het is nog geen 20 jaar geleden dat het water vrijwel uitsluitend werd gezien vanuit het oogpunt van het nut voor de mens. De aandacht richtte zich bovendien alleen op het zoete water. Zout water werd in de nota Waterhuishouding 1968 zelfs ‘onbruikbaar’ genoemd. Zout water was synoniem met een slechte kwaliteit. Waarschijnlijk werd daarbij voornamelijk gedacht aan de land- en tuinbouw en aan de problematiek van de Franse zoutlozingen in de Rijn. Water werd dus eigenlijk alleen gezien als een grondstof voor menselijk gebruik.

Stond eerst de mens centraal, in de 70-er jaren en daarna komt geleidelijk het systeem met zijn mogelijkheden centraal te staan. De wensen en de mogelijkheden worden in een afwegingsproces op elkaar afgestemd. Conflict, ofwel ‘de wens van de mens gaat vóór alles, en het systeem moet maar volgen’, maakt plaats voor harmonie, ofwel ‘samenwerking tussen mens en systeem’.

De natuur wordt niet langer bestreden, maar een handje geholpen. Dat helpen of richting geven wordt gedaan door gunstige ontwikkelingsmogelijkheden te creëren. Dit is conditioneren. Voor dat sturen van een systeem in een gewenste richting staan ons ecologische proceskennis en technische stuurmiddelen ten dienste. Hierbij kan gedacht worden aan de moderne waterbouwkundige werken, zoals de zoet-zoutscheidingsluizen in de Philipsdam, de Haringvlietsluizen, de sluizen van de Afsluitdijk, de in- en uitlaatsluis in de Brouwersdam en de stormvloedkering in de Oosterschelde. Maar ik denk ook aan de wiskundige ecosysteemmodellen die het mogelijk maken met het systeem ‘in dialoog’ te treden. Zo wordt er gewerkt met het Grevelingenmeer. Het resultaat is verbluffend.

Het beheer beperkt zich tot het aanbrengen van essentiële milieufactoren. Voor een zout meer zijn dat bijvoorbeeld het zoutgehalte, het peil, de verblijftijd en de uitwisselingsmogelijkheden van levenskiemen met de zee.

Schoon helder water met een gezonde en bloeiende zoutwater-levensgemeenschap. Uitgestrekte ondiepe gebieden met talloze mogelijkheden onder en boven water voor allerlei leven. De meest zichtbare zijn de watervogels. Het Grevelingenmeer is in korte tijd uitgegroeid tot een wetland van Europees formaat.

Ondanks een relatief hoog fosfaatgehalte is het water in het Grevelingenmeer toch kraakhelder met doorzicht tot tien meter diep, ook in de zomer. Door het hoge voedingsstoffenniveau en doordat het systeem niet vergiftigd is, is het Grevelingenmeer hoog productief, met vette paling, oesters en mosselzaad.

Figuur 10.6 Zout-
zoetscheidingsluis
in de Philipsdam.

Het meer wordt omgeven door drooggevallen zandplaten en schorren, waarop bijzonder interessante ontwikkelingen plaatsvinden. Op een groot deel van de drooggevallen schorren is een struweel ontstaan dat nog volop in successie is. Op de drooggevallen zandplaten ontwikkelt zich over honderden hectares een begroeiing die nog het meeste doet denken aan de natte duinvalleivegetaties van weleer. Er komen plantensoorten voor zoals Knopbies, Vleeskleurige Orchis, Moeraswespenorchis, Parnassia en Duizendguldenkruid. Dit milieutype is door de drinkwaterwinning en de infiltraties in de duinen vrijwel niet meer terug te vinden.

En het aardige van alles is dat de mens is geïntegreerd in het ecosysteem. Hij heeft er economische belangen bij door de inkomsten uit de visserij en de recreatie. Een ruwe schatting van de economische betekenis komt uit op zo'n 50 miljoen per jaar. En de onrustige stadsmens kan er zijn rust hervinden.

Natuurbeschermingsorganisaties staan in de rij om de potentieel waardevolle drooggevallen buitendijkse gronden in hun beheer te krijgen. We zijn er met dit meer nog lang niet, maar de ontwikkeling is hoopgevend.

Wat zijn nu de lessen van het Grevelingenproject?

1. Een zout meer biedt als milieu-type perspectief. Dit is een ware trendbreuk in het Nederlandse denken.
2. Het nieuwe milieu biedt perspectief als bij inrichting en beheer op de nieuwe mogelijkheden wordt ingespeeld.
3. De technische uitvoering van de sluisen en dammen moet zodanig zijn, dat ze bij het volgende transformatieproces een rol kunnen spelen.

4. Inrichting en beheer moeten op het transformatieproces worden afgestemd.
5. Alle betrokken overheden moeten aan een geharmoniseerde bestuurlijke begeleiding deel willen nemen.

Welke perspectieven biedt dit denken?

Hierbij geldt vrijwel steeds “Zeg me wat u hebben wilt en u kunt het krijgen”. “Wilt u zoete of zilte moerassen?” “Wijs me even een plaats aan waar het mag, technisch is het geen probleem”. Steeds komt het erop neer “breng het systeem onder gunstige milieurandvoorwaarden en de natuur is niet meer te houden”. De aanpak kan heel verschillend zijn. Moerasvorming vindt plaats in de Oostvaardersplassen, in het Markiezaat bij Bergen op Zoom en in het Volkerakmeer. De milieuomstandigheden zijn drastisch veranderd en het systeem past zichzelf geleidelijk aan de nieuwe omstandigheden aan. In het geval van het Markiezaat en het Volkerak verdween het getij en het water werd zoet. De waterspiegel rijst en daalt nu met een afgesproken frequentie en peilverschil.

In de VS is op grote schaal met succes geëxperimenteerd met het laten ontstaan van *zilde* moerassen. De ontwikkelde methoden zijn in principe ook in Nederland toepasbaar. Ook hier gaat het er weer niet om nieuwe moerassen te “bouwen”, maar de omstandigheden te scheppen zodat ze kunnen ontstaan.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt, dat er in het denken en handelen over dit soort zaken echt iets aan het veranderen is. Kennelijk groeit de bereidheid van gebaande paden af te gaan; paden. Dit gebeurt overigens zonder onze eeuwenoude traditie op het gebied van omgaan met water te verloochenen.

In de jaren ‘70 tot begin jaren ‘80 tekende zich een nieuwe trendbreuk af in de traditie van het conditioneren. Het water met al haar gebruiksmogelijkheden werd als systeem herontdekt. Watersystemen bleken als systeem meer perspectief te bieden dan droogleggingen, ja zelfs ermee te kunnen wedijveren. Denk maar eens aan de discussies over de Oosterschelde en de Markerwaard.

Het gaat dus niet alleen meer gaat om het conditioneren van terrestrische systemen (droogleggingen zoals de IJsselmeerpolders). Zoet-, brak- en zoutwatersystemen, worden voortaan als volwaardige inrichtings- en beheersalternatieven beschouwd. Zelfs gecontroleerde getijdesystemen zijn hedendaagse realiteit.

Het gaat dus niet alleen om de grote wateren zoals het IJsselmeer en de Deltawateren die reeds in verandering zijn. Het gaat om alle wateren van Nederland en alle gebieden waar water een belangrijke rol speelt, zoals veenweidegebieden in Noord-Holland; het polderlandschap van Zuid-Holland; de grote merengebieden zoals de Nieuwkoopse plassen, de Reeuwijkse plassen, de Vinkeveense plassen, de Loosdrechtse plassen, etc. Dit is geen ‘gepieter’ in de marge meer. Het gaat naar Nederlandse maatstaven om zeer grote gebieden.

In 1970 werd de belangrijkste opening naar zee van de Rijn en de Maas afgesloten met de Haringvlietsluizen. Een rivier-estuarium veranderde in een zoet meer. De sluiting had enorme ecologische gevolgen. Zoet in plaats van zout water en het getij viel vrijwel volledig weg.

Door de afsluiting nam de sedimentatie in het achterliggende gebied toe. Deze toename was voorzien. Het gevolg zal zijn dat het landschap in dit gebied drastisch zal veranderen. Tussen de twee dijken die er nu al liggen, zal een nieuw evenwicht ontstaan, met een meanderende rivier omzoomd door zoetwatermoerasvegetaties en rivierbossen, een oer-oud Nederlands landschap. Deze landschapsvorming kan, binnen zekere grenzen, worden gestuurd door gebruik te maken van de beschikbare infrastructuur (bijvoorbeeld de Haringvlietsluizen).

De Haringvlietsluizen zullen in de toekomst dan ook niet alleen gebruikt kunnen worden voor het tegenhouden van hoge waterstanden buiten en het lozen van het overtollige zoete water dat van het land afstroomt, maar ook gebruikt kunnen worden voor het sturen van het aan de gang zijnde transformatieproces in het Haringvliet/Hollandsch-Diepgebied, ja binnen zekere grenzen zelfs voor een gericht kustbeheer. Het is een aardig voorbeeld van geleide ecosysteemontwikkeling.

De Voordelta heeft de potentie uit te groeien tot een van de meest belangrijke estuaria van West-Europa. Onderzoeksresultaten (Delta Instituut voor Hydrobiologisch Onderzoek te Yerseke) bevestigen de voorspellingen die wij indertijd hebben gedaan over de te verwachten teruggang van de steltlopers in het Oosterscheldegebied, na de afsluiting van het Volkerak. De Voordelta zal in de toekomst wellicht compensatie bieden voor dit verlies.

10.7 Conditioneren, ja natuurlijk

De bakens moeten worden verzet. De strategie zou de volgende kunnen zijn: “Nederland is een waterland. Versterk het karakteristieke van dit waterland. Er zijn nog talloze, door de mens geïnduceerde waardevolle landschapselementen uit het verleden overgebleven. Nederland is zodanig gecompartmenteerd dat je per gebied best aan de slag kunt, ook al is het elders nog geen koek en ei. Als ieder nu eens kijkt naar wat in het eigen gebied kan worden bereikt. Speel in op de talloze nieuwe mogelijkheden in ons waterland. Koppel mee met de jonge landschappen. Als de nieuwe landschappen maar de tijd krijgen, worden ze ook volgroeid en volwassen. Wat is uiteindelijk honderd jaar ...

Door zo te handelen kan er creatief worden geïnvesteerd in de toekomst. Probeer daar waar dat in het huidige landschap mogelijk is, binnen door de mens gestelde milieuraanvoorwaarden weer iets te laten ontstaan van het oorspronkelijke (wilde) landschap. Op dit gebied kan mijns inziens heel wat meer dan nu voor mogelijk wordt gehouden, denk maar eens aan de nieuwe

moerassen. Bekijk het grootschalig. Niet alleen concentreren op waardevolle kleine gebiedjes die tegen de mensen moeten worden beschermd, bijvoorbeeld door er prikkeldraad om heen te zetten. Schenk voldoende aandacht aan de grootschalige nieuwe gebieden. Laat de mens daar een belangrijke rol in spelen. Niet isoleren van de mens, maar de mens in het landschap integreren. Als de mens van deze tijd er belang bij heeft hij er best wat voor over”.

Figuur 10.7 Een aanzet tot een natte duinvallei aan de zuidzijde van de Oosterscheldering. Een voorbeeld van natuurbouw.